

Karas dovanajo jiems meilę.
Pokaris juos išskyrė. Tik ar visiems laikams?

Paskutinės valandos Paryžiuje

Ruth Druart

Romano „Kol Paryžius miegojo“ autorė

Ruth Druart

Paskutinės valandos Paryžiuje

R o m a n a s

Iš anglų kalbos vertė

Ieva Albertavičienė

VILNIUS 2023

Ruth DRUART
THE LAST HOURS IN PARIS
Headline Review, London, 2022

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Copyright © 2022 Ruth Druart
© Lee Avison / *Trevillion Images*, viršelio nuotrauka
© Ieva Albertavičienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2023
© „Tyto alba“, 2023

ISBN 978-609-466-732-9

PROLOGAS

– Nė nepažvelgiau į tave, kai pirmą kartą susidūrėme knygyne.

– Matei tik mano uniformą.

– Taip, ir ji mane išgąsdino.

– Na, aš taip pat nelabai į tave žiūrėjau.

Ji švelniai spustelėjo jo skruostą.

– Tikrai?

– Supratau, jog nenori, kad kas nors į tave žiūrėtų. Ypač aš. Bet atkreipiau į tave dėmesį. – Jis ėmė žaisti su jos pirštais. – Sudominai mane.

– Nejaugi? – Ji paragino jį kalbėti toliau.

Jam buvo malonu, kad ji nori išgirsti, ką jis apie ją pagalvojo.

– Atrodei įžūli, – tarė jis. – Ir narsi. Žinojau, kad bijojai policininkų, bet nesigūžei prieš juos. – Jis paleido jos pirštus. – Ir mane tai sužavėjo. – Persibraukė ranka plaukus. – Tačiau supratau, kad gali prisidaryti bėdos.

– Todėl nusprendei mane išgelbėti?

– Ne. – Jis pažvelgė jai į akis. – Supratau, kad tai tu mane išgelbėsi.

Pirma dalis
1963

PIRMAS SKYRIUS

Bretanė, 1963 m. gegužė

Eliza

Pro erkerį žvelgiu į jūrą, bangos plakasi į pilkai melšvas uolas, jų balti pūslai atšoka nuo dantytų kraštų. Atidarau langą impulsyviai, išleisdama kirų klykavimus ir nenuilstamus potvynio garsus. Ant telegrafo laido siūbuoja balandžių porelė. Jie pasuka į mane galvas ir smalsiai dirsteli.

– Eliza. – Į kambarį įeina ponas Bofortas, krūpteliu nuo jo balso. – Ar jau baigėte? Galėčiau pavėžėti iki stoties.

– Ačiū.

Uždarau langą, nubraukiu nuo palangės dulkes ir mandagiai šypsodamasi atsigręžiu į jį. Tada nusivelku darbinę palaidinę, nusileidžiu paskui jį laiptais, pakabinu palaidinę ant virtuvės durų ir išeiname į kiemą prie įvažos.

Jis atidaro man automobilio dureles.

– *Merci, monsieur.*

Jis džentelmenas ir esu jam už tai dėkinga. Jaučiuosi esanti žmogus, o ne tiesiog namų tvarkytoja.

– Ar turite planų savaitgaliui? – klausia jis mums važiuojant abipus medžiais apsodintais keliais Sen Brijė stoties link.

– Nieko ypatingo, papietausime namie su dukra, tada tikriausiai išeisime pasivaikščioti pajūriu.

– Kaip laikosi Žozefina?

Maloniai nustembu, kad jis prisimena vardą.

– Ačiū, gerai. Kitą mėnesį laikys baigiamuosius egzaminus. Nori studijuoti universitete. – Išgirstu savo balse pasididžiavimą ir laiku susituriu nepasakiusi, kokia ji protinga mergina. – Praėjusį mėnesį jai suėjo aštuoniolika.

– Jau? O buvo visai maža, kai pradėjote pas mus dirbti.

– Taip.

Atsilošiu sėdynėje svarstydamą, ar šis mano gyvenimo skyrius jau baigtas. Įvykdžiau tai, ką buvau pasiryžusi padaryti. Žozefina jau saugiai užaugo ir netrukus atskleisiu jai tiesą. Melas, kurį kūriau visą vaikystę, augo tarsi nematomos kalėjimo grotos, stabdančios ir įkalinančios mane. Tik tiesa mane išlaisvins. Visgi tai, kas laukia, kelia man siaubą.

Likusį kelią važiuojame tylėdami ir man palengvėja, kai sustojame prie stoties. Traukinys jau laukia, padėkojusi ponui Bofortui nuskubu į peroną, įlipu į tuščią vagoną ir įsitaisau ant senos pliušinės sėdynės. Svarstau, gal šią popietę išeiti su Žozefina pasivaikščioti; kita vertus, nenoriu atitraukti jos nuo mokslų. Pasibaigus egzaminams turėsime daugiau laiko pasikalbėti. Nuoširdžiai pasikalbėti. Matau, kaip ji ruošiasi pakelti sparnus ir išskristi, tačiau negaliu jos išleisti nepapasakojusi visko, ką ji turi žinoti.

Traukiniui sustojus Lanjone išlipu ir per stotį išeinu į gatvę. Senas žalias Svazikės „Renault 4CV“ stovi toje pačioje aikštelės vietoje kaip ir kiekvieną šeštadienį, kai ji atvažiuoja paimti mašinos iš stoties.

– *Bonjour*, Svazike. – Atidariusi keleivio dureles atsisėdu ir pakšteliu ją į abu skruostus. – Kaip laikaisi?

– Žozefina šiandien grįš vėliau, – pasako ji.

Nusimenu, bet stengdamasi to neparodyti klausiu:

– Išėjo pietų pas draugus?

– Taip, pas Ervę.

Ji pasuka automobilio užvedimo raktelį ir pajudame iš vietos. Skersomis dirsteliu į ją.

– Rodos, ji nemažai laiko praleidžia su juo.

– Smagu, kad ji turi vaikiną. Nesijaudink, aš pasikalbėjau su ja apie vaikus ir...

Ji nutyla, palikdama užuominą kyboti ore.

– Aš taip pat pasikalbėsiu.

Turiu nuolat priminti esanti Žozefinos mama, ir taip visą laiką nuo dukters gimimo.

Neatitraukdama akių nuo kelio Svazikė kilsteli antakį. Nusi-suku į langą. Jūros aplesi burlaiviai Sent Anos įlankoje guli ant šonų laukdami potvynio. Traukdamasis vanduo išsinešė viską, kas nebuvo pritvirtinta inkaru ar įsmigę giliai į smėlį. Kartais norėčiau šitai nuplauti praeitį, leisti jūrai viską išplukdyti toli į vandenyną, kur jau niekas nebesuras. Tačiau praeitis yra mūsų dalis ir atėjo laikas akistatai su ja. Metas Žozefinai viską sužinoti.

– Paruošiau priešpiečius. – Svazikė dirsteli į mane. – Svogūnų sriubos, turime ir šviežios duonos.

– *Merci.*

Jau seniai supratau, kad taip Svazikė stengiasi parodyti, jog rūpinasi mumis. Ir ji iš tiesų rūpinasi. Nepaisant jos kandžių pastabų bei šalto būdo, žinau, kad ji labai myli Žozefiną ir netgi mane. Nors mūsų ir nesieja kraujo ryšys, Svazikė tapo mūsų nedidelės šeimos dalimi. Tik nesu tikra, motinos, močiutės ar tėvo vaidmenį ji prisiėmė. Kartais atrodo, jog visus tris.

Pasukusios už kampo sustojame prie seno akmeninio name-lio, kuris buvo mano namai nuo tada, kai išvykau iš Paryžiaus. Įėjus vidun pasitinka česnakų ir svogūnų kvapai, pasijuntu iš-alkusi. Svazikė samčiu įpila sriubos, tarp skrebučių ir stambių svogūnų griežinėlių tįsta išsilydęs sūris. Prieš paimdama šaukštą ji persižegnoja.

– Ačiū, Dieve, už šį maistą.

– Amen, – sumurmu.

Valgome malonioje tyloje, kokia būna tik daugybę metų pažįstant vienas kitą. Svazikė niekada nemėgo tuščių plepalų, o aš jau įpratau prie jos būdo. Tinkamiausias žodis jai apibūdinti – nekalbi, bet ji turi tam savų priežasčių. Mums bebaigiant sriubą į virtuvę įsiveržia Žozefina iš jaudulio spindinčiomis žydromis akimis.

– Mama, spėk! – užuot pasisveikinusi šūkteli ji.

Džiaugiuosi matydama ją laimingą ir atsistojusi pabučiuoju į skruostą.

– *Bonjour*, Žozefina.

Tada ištiesiu ranką Ervei, stovinčiam greta jos. Nežymiai raustelėjęs jis suima mano delną ir tvirtai spusteli. Atrodo miegas vaikas.

– Spėk! – pakartoja Žozefina. Ji pasižiūri į Ervę, tada į mane. – Mokykla organizuoja kelionę į Angliją.

Žozefinai be galo patinka Anglija; ji svajoja ten nuvykti nuo tada, kai „The Beatles“ praėjusį mėnesį išleido savo pirmąjį albumą. Kartais girdžiu ją dainuojant „Love Me Do“, „Please Please Me“. Žvelgiu į savo dukrą, jos jaunyste ir jauduliu trykštantį veidą, su skausmingu ilgesiu prisimindama jos tėvą. Ji jaučia tokį pat *joie de vivre*, gyvenimo džiaugsmą, trokšta viską išbandyti. Man apsunksta širdis žinant, kad turėsiu ją nuvilti.

– Žozefina, – tariau. – Atleisk, bet mes negalime sau to leisti.

Jos akys šiek tiek patamsėja, lūpų krašteliai nusvyra, duobutės skruostuose pradingsta.

– Bet tu net nežinai, kiek kainuos. Be to, turiu šiek tiek nuo gimtadienio likusių pinigų.

– Žinau. – Spustelėju jai ranką. – Bet pinigų kelionei vis tiek neužteks.

Žozefina giliai iškvėpia, jaučiu, kaip ji visa subliūkšta. Ervė suspaudžia lūpas ir nusuka akis tarsi susigėdęs. Apie pinigų neįprasta kalbėti prie svetimų.

– Tu net neturi paso, – priduria Svazikė.

Išgirdus žodį „papas“ mano širdis pradeda plakti sparčiau. Jai tik reikia dar truputėlį palaukti, kol baigsis egzaminai, kai galėsi-me apie viską pasikalbėti ramiai ir apgalvotai.

– Esu tikra, kad pasą nesunkiai gaučiau! – Žozefina susierzi-nusi pakelia balsą.

Užuoat padėjusios įgyvendinti jos svajones, mes trukdome jai, bandome sulaikyti. Pasisuku į Ervę.

– Ar tu važiuoji?

– Paklausiu tėvų. – Jis pažvelgia į Žozefiną. – Galbūt jie galės paskolinti tau pinigų.

– Ne! Apie tai negali būti nė kalbos, Erve! – Mane apstulbina jo pasiūlymas; jis neturi teisės taip elgtis. – Dar bus daugybė kitų progų, – atsisukusi į Žozefiną užbaigiu šį pokalbį. – Šiaip ar taip, esi pernelyg jauna tokiai kelionei, – pasakau bandydama šypse-na su ja susitaikyti.

– Mama, aš jau nesu mažas vaikas. – Žozefina man nesišyp-so. – Ir esu tikra, kad man pavyktų surinkti pinigų kelionei. – Ji dirsteli į Svazikę, tada vėl į mane. – Bet jūs nenorit, kad važiuo-čiau, juk taip? Net nenorit, kad išvažiuočiau į Paryžių. Norit, kad visą likusį gyvenimą likčiau nuobodžioje Bretanėje!

– Ne, tai netiesa! – Mane nustebina toks staigus jos protru-kis. – Žinau, kad nebesi vaikas.

– Tai kodėl elgiesi lyg būčiau?

– Žozefina! – Svazikės akys tampa šaltos kaip akmenys. – Pa-kaks.

Žozefina garsiai atsidūsta.

– Neketinu likti čia amžinai.

– Sakiau, pakaks.

Svazikė atsistoja ir susineria rankas ant krūtinės, taip patvir-tindama savo nusiteikimą.

Tai jos namai ir čia gyvendamos laikomės jos taisyklių. Mes

garsiai nešaukiame ir nesipykstame. Širdyje susigūžiu gailėdama dukters. Šis ginčas iš tiesų nesusijęs su pinigais.

Žozefina taip pat atsistoja.

– Man nerūpi ši kelionė. Tik noriu ištrūkti iš šių namų ir iš Tregastelio. Jis toks... mažas. Ir žmonės...

Ji atsisuka į Ervę, šis atrodo taip, lyg norėtų prasmegti skradžiai žemę. Ji paima jį už rankos ir išsitempia pro duris.

ANTRAS SKYRIUS

Bretanė, 1963 m. gegužė

Žozefina

– Aš taip pat nevažiuosiu.

Ervė apkabina Žozefiną per liemenį jiedviem žingsniuojant pakrantės taku jo namų link.

Ji sustoja, atsitraukia nuo jo ir pažvelgia į akis.

– Man nerūpi ta kelionė. Tik galutinai įgriso tai, kad negalime pasikalbėti kaip normalūs žmonės. Sugalvočiau, iš kur prasimanyti pinigų; turiu šiek tiek pasitaupiusi, bet mama nenori, kad važiuočiau. Ji nieko man neleidžia. Ji visko bijo. Bijo gyvenimo! – Nutilusi giliai įkvepia. – Man net neleidžiama išeiti į miestelį šeštadienio vakarą.

– Bet šeštadienis yra vienintelis vakaras, kai tavo mama būna čia.

– Kieno tu pusėje?

Kodėl jis nesupranta, kokia valdinga jos mama?

– Man paprasčiausiai gaila tavo mamos.

Žozefina prisimerkusi pasižiūri į Ervę.

– Kodėl?

– Na, ji neturi daug pinigų, tiesa? Ir visą laiką yra viena.

– Ji turi Svazikę. Šiaip ar taip, pati dėl to kalta. Niekada nenorėjo su niekuo susitikinėti. Turėjo pasiūlymų, bet niekas neįtikdavo.

Ji vėl pradeda eiti, dar labiau susinervina pagalvojusi, kad mama niekada nepasakoja apie jos tėvą Frederiką, kuri nušovė per Paryžiaus išlaisvinimą. Kai tik Žozefina apie jį užsimena, mamos veidas pasidaro budrus ir ji nusuka akis, tarsi nuklysdama į savo slaptą pasaulį.

– Galėčiau paskolinti tau pinigų, – sako Ervė. – Man taip pat reikia pasidaryti pasą. Galėtume važiuoti kartu.

– O ko reikia jam gauti?

– Nežinau. – Jis paima jos ranką ir ima siūbuoti. – Tikriausiai gimimo liudijimo.

– Niekada nesu mačiusi savojo.

– Na, bet visi tokį turi. Paklausk savo mamos. Be to, gali gauti jo nuorašą miestelio rotušėje.

Ervė visada viską žino ir tai Žozefiną mažumėlę nervina.

– Grįžtu namo. Noriu pamatyti savo gimimo liudijimą.

– Ką – dabar?

– Taip. Parodysiu jai, kad nebesu vaikas. Pasidarysiu pasą.

Ji paskubom pabučiuoja jį į skruostą ir nuskuba namo galvodama, kad Svazikė su mama veikiausiai bus išėjusios į laukus parginti nakčiai karvių. Žinoma, galėtų tiesiog paprašyti gimimo liudijimo, bet nenori vėl ginčytis. Ir ji įtaria jį galint būti mažame lagaminėlyje po mamos lova, kuriame ji laiko senas nuotraukas ir dokumentus. Niekas Žozefinai nedraudė po jį raustis, tai tebuvo nerašyta taisyklė neliesti kito žmogaus asmeninių daiktų.

Jai pasisėkė; namelis tuščias. Ji nueina į virtuvę, tada pakyla laiptais peržengdama kas antrą laiptelį į vienintelį kambarį antrame aukšte – mamos miegamąjį. Paprasta tamsaus ažuolo lova tvirtais išdrožinėtais galais stovi kambario viduryje. Žozefina atsitupia ir iš po lovos ištraukia seną aplamdytą lagaminėlį. Įsivaizdavo, kad jis didesnis ir dailesnis. O tai tik mažas lagaminėlis, pagamintas iš storo kartono ir aptrauktas languotu pil-

ku popieriumi. Ji spaudžia seną aprūdijusią sagtį, bet sudvejoja netikėtai pagalvojusi apie Pandoros skrynią. Akimirką sėdi uždėjusi pirštą ant sagties. Užuožia levandas, mielas pažįstamas kvapas sugrąžina prisiminimus, kai sekmadienio rytais susiglaudusios su mama gulėdavo lovoje, o Svazikė tarškindavo indais virtuvėje apačioje.

Jos mintys klaidžioja. Ji impulsyviai spusteli sagtį ir atidaro lagaminėlį. Viduje guli keletas palaidų popierių, laiškų ir nespalvotų nuotraukų. Žozefina juos perverčia ieškodama gimimo liudijimo, bet įveikta smalsumo paima į rankas nuotraukas. Mama, dar maža mergytė, droviai šypsodamasi stovi tarp savo tėvų. Mama su ilga gražia suknele, susikibusi rankomis su kažkokiu vyru. Kodėl mama niekada nerodė jai šių nuotraukų? Ji prašė Frederiko, jos tėčio, nuotraukų, bet mama visada išsisukinėdavo, sakydavo, kad tada jie nesifotografuodavo. Tai kas šis vyras? Gal mamos mylimasis, bet ne jos tėtis? Žozefina apverčia nuotrauką. Trys žodžiai priverčia jos širdį suspurdėti. Frederikas, 1939 m. vasaris. Vadina-si, tai jos tėtis? Bet kodėl mama niekada nerodė šios nuotraukos?

Ji paima Viktoro Hugo poezijos knygą spėliodama, kodėl mama slėpė ir ją. Atvertusi pirmą puslapį pamato dedikaciją, užrašytą aiškia pasvirusia rašysena.

Mano meilei, Lizei.

Su tavimi prasidėjo mano gyvenimas.

Amžinai tavo,

S

S? S tai ne F, reiškianti Frederiką. Kas tas S? Ir kodėl jis neužrašė viso savo vardo? Ji randa senus laiškus, bet atsispiria pagundai juos perskaityti. Juk ieško savo gimimo liudijimo ir negali blaškytis.

Akį patraukia oficialiai atrodantis laiškas. Jis toks trumpas, kad perskaito nė nespėjusi pagalvoti.

Apgailestaudami pranešame, kad Frederikas Diumaršė žuvo ištikimai vykdydamas pareigą ginti savo šalį.

Kai kas laiško viršuje patraukia jos dėmesį. Tai data – 1940 m. gegužė. Penkeri metai iki jai gimstant! Ką tai reiškia? Ji vėl perskaito pranešimą. Gal tai koks kitas Frederikas?

Išgirdusi, kaip trakšteli praveriamos virtuvės durys, ji viską sumeta atgal į lagaminėlį. Greitai užšauna sagtį ir vėl pakiša po lova. Pasitvarko suknelę ir, pasistengusi ramiai kvėpuoti, nulipa į apačią.

– Ką veikei mamos kambaryje? – paklausia Svazikė, stovinti laiptų apačioje ant krūtinės sunertomis rankomis.

– Kur ji? – užuot atsakiusi klausia Žozefina.

– Klausiau, ką ten veikei? – šaltai pakartoja Svazikė.

– Man reikia gimimo liudijimo.

Ji turi teisę jį gauti, kodėl tuomet jaučiasi, lyg prašytų draudžiamo dalyko?

Svazikė išblykšta.

– Kam tau jo reikia?

– Noriu gauti pasą.

Svazikė atsidūsta.

– Tau dar nereikia paso. Palauk, kol baigsis egzaminai.

– Egzaminai? Kaip tai susiję?

– Dabar turėtum galvoti tik apie juos. – Caktelėjusi liežuviu ji nusigręžia. – Nežinau! Kelionės į užsienį ir vaikinai. Tu per daug blaškaisi.

– Na ir nereikia. – Žozefina stengiasi kalbėti ramiai. – Ervė sako, kad galiu paprašyti nuorašo rotušėje.

– Ne. Ne. – Svazikė įbedą į ją akis. – Tai visai nebūtina. Esu tikra, kad mes jį rasime. Tik duok truputėlį laiko. – Ji atsidūsta. – Jūs, jaunuoliai, tokie nekantrūs.

Paskutinė pastaba Žozefinai atrodo ypač neteisinga. Ji buvo

tokia kantri, niekada nespaudė mamos ir Svazikės kalbėti apie praeitį, karą, nes matė, kaip tai liūdina jas.

– Ar žinai, kas yra Frederikas Diumaršė? – paklausia Žozefina.

Svazikė akimirką užsimerkia, tada papurto galvą.

– Negalima raustis po mamos daiktus! Knaisiotis po praeitį. Nuo to niekam nebus geriau. – Ji patyli. – Turėtum tai suprasti.

Žozefina susigėdusi nudiria akis į savo pėdas, jausdamasi siaubingai kalta privertusi Svazikę prisiminti. Žozefina žino, kas nutiko Svazikės dukrai. Visi žino, bet niekas apie tai nekalba.

Įtampą nutraukia atsidariusios durys, pro kurias įeina Žozefinos mama.

– Šį vakarą šalta. – Ji nusivelka paltą. – Tikriausiai keisis oras.

Rodos, nepastebėjusi pasikeitusios atmosferos namuose, ji įeina į virtuvę, delnu paliečia Žozefinos skruostą. Dukra suvirpa nuo ledinio mamos prisilietimo.

TREČIAS SKYRIUS

Bretanė, 1963 m. gegužė

Eliza

Jei taip gerai nepažinočiau savo dukters, pamanyčiau, kad ji paniurusi. Bet ji ne paniurėlė. Ji – mąstytoja. Ir šią akimirką ji mąsto apie kelionę į Angliją. Kone girdžiu, kaip sukasi minčių krumpliaračiai, kaip jos galvoje gimsta planas.

– Atleisk dėl mokyklinės kelionės, Žozefina. – Bandau surasti kelią į jos širdį mums susėdus valgyti. – Kad nebūtų taip liūdna, tuoj po egzaminų galėtum nuvažiuoti į Paryžių. Apsistotum pas tetą Izabelę; ji mielai tave priimtų ir aprodytų miestą.

Žozefina gūžteli.

– Gal.

– Nenorėtum į Paryžių?

– Gal ir norėčiau.

Svazikė tylėdama į lėkštes deda virtas bulves.

– Vieną dieną nuvyksi ir į Angliją. – Stengiuosi praskaidrinti nuotaiką. – Tau priešaky visas gyvenimas.

Svazikė pakelia troškintuvo dangtį ir užuodžiu sodrų burgundiško jautienos troškinio kvapą. Ji patiekia maistą ir persižegnoja.

– Dieve, palaimink šį maistą.

Mudvi su Žozefina sumurmame:

– Amen.

Nors troškinyje daugiau morkų ir saliero, vos keletas pigiausių mėsos gabalėlių, jo skonis nuostabus, o jautiena tokia minkšta, kad krenta nuo šakutės. Bet Žozefina tik knaibo maistą, bado šakute bulvę, perpjauna ją perpus.

– Tau patinka poezija? – netikėtai paklausia žiūrėdama į mane. Klausimas nustebina.

– Nelabai. Kodėl klausi?

Svazikė sustingsta ir pažvelgia į mane, šakutė pakimba ore nepasiekusi jos burnos.

– O man tikriausiai patiktų, jei tik turėčiau ką paskaityti. – Žozefina perbraukia gabalėliu duonos per padažą. – Gal turi kokių nors poezijos knygų?

– Aš? – pasižiūriu į Svazikę. Mes iš viso turime tik dvylika knygų ir Žozefina jas visas perskaičiusi. Ir tada prisimenu. Knygą lagaminėlyje viršuje. Nejaugi ji apžiūrinėjo mano daiktus? Juk nebūtų taip pasielgusi? – Ne, – atsargiai atsakau, – nemanau, kad turiu.

Žozefina įmeta duoną į padažą.

– Kaip gaila.

Ji šakute pasmeigia kąsnelį mėsos, įsideda į burną ir lėtai kramtydama žiūri į mane.

Tada ir suprantu. Ji buvo atidariusi mano lagaminėlį. Mano prisiminimų lagaminėlį. Ir matė Sebastiano dovanotą poezijos knygą ir jo žinutes, tik jis nepasirašė pilnu vardu. Ji nežino, kas jis. Jokio pavojaus. Tikrai.

– Tiesa, kadaise kai kas man padovanojo eilėraščių knygą. – Pabandau nusišypsoti. – Keletą perskaičiau.

– Kas padovanojo? – tiesiai ir trumpai paklausia ji.

– Tiesiog žmogus, kurį pažinojau.

Ji atsidūsta, pasmeigia permirkusią duoną ir įsideda į burną. Žinau, kad mano atsakymų negana, norėčiau jai daugiau papa-

sakoti. Noriu viską papasakoti. Bet ne dabar. Ir ne šitaip. Dabar netinkamas metas.

– Manau, Paryžiuje smagiai praleistum laiką, – pasigirsta Svazikės balsas, perdėtai linksmas ir visai ne vietoje.

– Tai būtų proga tau geriau susipažinti su teta Izabele.

Bandau šypsotis, bet atrodo, kad veidas tuoj sutrūkinės.

– Ir su seneliais. Beveik jų nepažįstu. Niekada nemačiau savo senelio. Ar jis dar gyvas?

– Taip. – Stengiuosi kalbėti ramiai. – Tačiau po karo jis labai pasikeitė.

Karas. Uždrausta tema šiuose namuose. Dirsteliu į Svazikę sunerimusi, kad įžengėme į pavojingą teritoriją.

– Bet ar pati nenori jo pamatyti? – toliau klausinėja Žozefina. – Ko gero, jam ne tiek daug teliko.

– Sakiau tau. Jis nenori manęs matyti.

– Vien todėl, kad pagimdei mane neištekėjusi? – Žozefina pasitrina nosį. – Tu nekalta, kad mano tėtis žuvo.

Jaučiu, kaip užsiliepsnoja skruostai. Be reikalo taip pasakiau. Dabar teks daug ką ištaisyti. Pabandau nuryti nemažą morkos gabalėlį, bet jis užstringa gerklėje. Sukosėju susiėmusi už gerkles. Dar sykį sukosėju, akys pritvinksta ašarų. Svazikė atsistojusi trinkteli man tarp menčių. Bandydama numalšinti kosulį griebiu stiklinę vandens ir nugurkiu didelį gurkšnį.

Žozefina žiūri į mane taip, tarsi matytų pirmą kartą. Jaučiuosi it nuoga. Ji žino. Žino, kad viskas buvo melas.

KETVIRTAS SKYRIUS

Bretanė, 1963 m. gegužė

Žozefina

Sekmadienio vakarą mamai vėl išvažiavus į Sen Brijė Žozefina jau snūduriuoja, kai staiga kai kas iškyla atmintyje. Prisiminimas iš vaikystės, kaip jos mama deda aplanką už niekada nenaudojamų ir tarsi tik spintelę puošiančių pietų servizo lėkščių. Ji darė tai kažkaip paslaptinai, tarsi neketintų niekada išsitraukti to aplanko. Net ir būdama maža Žozefina juto jo svarbą. Neabejojo, kad būtent ten ir ras savo gimimo liudijimą.

Su šia mintimi Žozefina ir užmiega. Kitą rytą pabunda kupina nervingos energijos, tarsi tos mintys nebūtų leidusios jai pailsėti naktį. Tyliai išsėlinusi iš lovos nueina prie virtuvės spintelės, kur laikomos senos lėkštės. Atsargiai pasižiūri už indų. Į galinę sienelę atremtas išblukęs žalsvas aplankas.

Žozefina skubiai jį paima ir atidaro. Pasižiūrėjusi vidun išsitraukia pirmą popieriaus lapą. Pačiame viršuje užrašytas jos vardas.

Vardas, pavardė:	Žozefina Ševaljė
Motina:	Eliza Ševaljė
Tėvas:	Sebastianas Klainhausas

Popierius išslysta Žozefinai iš rankų. Per nugarą nubėga šiurpas ir jai pasidaro šalta. Laikas ima judėti tai pirmyn, tai atgal, tik ne čia, ne ten, kur ji yra. Ji nesusivokia, kur atsidūrusi. Stipriai užsimerkusi stengiasi rasti pagrindą po kojomis. Ką tai reiškia? *Tėvas: Sebastianas Klainhausas*. Negali būti. Jos tėvas buvo prancūzas, vardu Frederikas. Ar jis turėjo kitą vardą?

Staiga sugrįžta vienas prisiminimas. Tuo metu ji nieko nesuprato, bet dabar žodžiai skamba ausyse, tarsi tiek metų būtų laukę akimirkos, kol ji pagaliau juos supras.

Tai buvo vieną sekmadienio rytą joms einant iš bažnyčios. Tada jai buvo maždaug aštuoneri. „Kuo skiriasi bošas nuo kregždės?“ – to jos paklausė vyresnis berniukas. Ji tik gūžtelėjo pečiais tuomet dar nežinojusi, ką reiškia žodis „bošas“, tik suprasdama, kad tai negeras žodis. „Kai kregždė atsiveda vaikų Prancūzijoje, ji pasiima juos su savimi, o bošas juos palieka.“ Jis ištarė tai su panieka. Žozefina niekada nepamiršo jo žodžių, nors ir nežinojo, kaip jie susiję su ja.

Sebastianas Klainhausas. Vokietis! Bošas! Ji išsyk supranta tylą, su kuria susidurdavo prabilusi apie savo tėvą. Jos motina turėjo pabėgti į Tregastelį, kad pagimdytų vaiką nuo bošo ten, kur jos niekas nepažinojo. Tai paaiškina, kodėl ji niekada nenusivežė Žozefinos į Paryžių, kodėl per visą savo gyvenimą Žozefina matė savo močiutę ir tetą Izabelę vos keturis kartus, kodėl niekada nebuvo susitikusi su seneliu; žmogumi, kuris okupacijos metais buvo išsiųstas į darbo stovyklą Vokietijoje, iš kurios jis grįžo su širdyje liepsnojančia neapykanta vokiečiams.

Bošo pavainikė.

Mama jai visą gyvenimą melavo. Kas dar apie tai žino? Svaizikė?

* Bošais prancūzai vadino 1940 m. Prancūziją užėmusius vokiečius. (*Čia ir toliau – vertėjos pastabos.*)

Tikrai ne, ji nebūtų priėmusi mamos, jei būtų žinojusi. Ko gero, mama melavo ir Svazikei. *La honte* – gėda, kad miegojai su priešu.

– *Putain*!* – ji tyliai nusikeikia. – Mano motina – melagė!

Ji sustingsta išgirdusi žingsnius. Krūtinę tarsi kas užgula ir ji neįstengia įkvėpti oro. Kone dūsdama prispaudžia ranką prie krūtinkaulio. Tada gniauždama rankoje gimimo liudijimą Žozefina atsigręžia į Svazikę.

Svazikė mirtinai išblyškusi, išplėtusi akis ir išsigandusi. Ji žino. Ir visada žinojo.

– Kodėl man nepasakėt? – Žozefinos balsas virpa. Akyse kaupiasi ašaros. Bet ji neverks, sumirksi, kad ašaros neišstrykštų. – Aš turėjau teisę žinoti!

Svazikė stovi sustingusi, krutina lūpas, bet pro jas neišsprūsta nė žodis.

– Žinojai, kad mano tėvas bošas?

– Nevartok šio žodžio! – Svazikė drebančia ranka įsikimba į indaują, veidas net papilkėjęs. Ji pirmą kartą atrodo septyniasdešimt septynerių, kelių iš tiesų ir yra. – Neturėtum skaityti svetimų dokumentų.

– Svetimų dokumentų! – Širdy užsiliepsnoja milžiniškas neteisybės jausmas. – Tai *mano* gimimo liudijimas!

– Tavo mama turėjo jį tau atiduoti. Negali tiesiog ateiti ir jo pasiimti!

– Tu žinojai? Ir niekada man nepasakei?

Ją persmelkia skausmas dėl Svazikės išdavystės. Dvi moterys, ją užauginusios, mylėjusios ir ja besirūpinusios; jos abi slėpė nuo jos gėdingą paslaptį, tarsi negalėtų ja pasitikėti, atskleisti, kas buvo tikrasis Žozefinos tėvas.

– Taip, – tvirtai atsako Svazikė. – Žinojau.

* Kekšė (*pranc.*).

– Bet kodėl? – Žozefina visiškai susipainioja savo mintyse. – Kodėl ją priėmei? – Nelaukdama atsakymo užduoda kitą klausimą: – Ar jis ją išprievartavo? – Nors ir nujaučia, kad ne, bet vis tiek turi paklausti. – Ar išprievartavo?

Svazikė energingai papurto galvą.

– Ne! Ne! – Ji atitraukia delną sau nuo kaklo, kur lieka raudona pirštų žymė. Tada ištiesia ranką į Žozefiną. – Atleisk. Ji norėjo tau papasakoti, bet aš neleidau.

Žozefina žengia atatupsta, kol atsiremia į sieną. Bet ji nori žinoti. Nori žinoti, kiek blogas iš tiesų buvo jos tėvas.

Jos tėvas. Akis dilgčioja nuo neišlietų ašarų. Bando jas išmirksėti, bet jos plūsta iš gilaus šulinio širdyje ir Žozefina neįstengia jų sulaikyti.

– Žozefina, *mon coeur**.

Svazikė prieina arčiau. Ji bando apkabinti Žozefiną ir šioji beveik nusileidžia, bet nenori būti paguosta, todėl atsitraukia, atgaliu delnu šiurkščiai nusibraukia ašaras.

– Tiesiog pasakyk man, kas jis buvo. Ką jis padarė?

Ji turi žinoti. Turi žinoti, ar jos tėvas buvo pabaisa.

– Nežinau. Aš nežinau, Žozefina. Neleidau tavo mamai apie jį kalbėti.

* Mieloji (*pranc.*).

PENKTAS SKYRIUS

Bretanė, 1963 m. gegužė

Žozefina

Užuot ėjusi į mokyklą, Žozefina pasuka prie miestelio taksofono. Ji nori išvažiuoti iš Tregastelio iki kito savaitgalio, kol sugrįš mama. Ji pati išsiaiškins tiesą.

Pirmiausia turi paskambinti operatoriui ir sužinoti tetos Izabelės numerį. Pagaliau Izabelė atsiliepia užsimiegojusiu balsu.

– Atsiprašau, – prabyla Žozefina. – Ar aš tave pažadinau?

– Žozefina, čia tu? Ar nieko nenutiko?

– Ne, mes visi sveiki ir gyvi. – Dabar ji nebežino, kaip paklausti. – Aš tik... na, norėjau pasiteirauti, ar negalėčiau kelioms dienoms atvažiuoti pas tave?

Ji net susigūžia nuo savo drąsos.

– Dabar? Nori atvažiuoti dabar? – Izabelės nuostaba ataidi telefono linijomis. – O kaip mokykla?

– Šiuo metu mes tik viską kartojamės.

– Na, tai gana netikėta.

Žozefina nusimena. Teta atsisakys. Bet tada Izabelė linksmu balsu ištaria:

– Būtų nuostabu. Kada nori atvažiuoti?

– Gal rytoj? – nedrąsiai pasiūlo Žozefina.

Iš tiesų norėtų išvažiuoti tučtuojau.

– Rytoj! – Balsas kitame gale nuščiūva. Paskui Izabelė taria: – Taip! Kodėl ne? – Kiek tyliu paklausia: – Kaip tavo mama? Ar jai viskas gerai?

– Taip. – Žozefina nekaltai pameluoja. – Paskambinsiu vėl, kai nusipirksiu bilietus, pasakysiu, kelintą atvažiuoju.

– Luktelk. Turiu traukinių tvarkaraštį.

Žozefina įmeta dar vieną monetą į angą.

– Vienas išvažiuoja pusę devynių ryte. Ar spėtum į jį?

– Taip!

Šiai impulsyviai minčiai tampant tikrove ją apima nepaprastas jaudulys.

Norėtų susitikti su Erve ir viską jam papasakoti, bet nenori eiti į mokyklą, todėl likusį rytmetį vaikštinėja pajūriu bandydama susivokti, kaip šios naujienos viską apvertė aukštyn kojomis ir kodėl ji jaučiasi tokia pažeidžiama ir nesaugi. Grįžusi namo pietų praneša Svazikei, kad išvažiuoja į Paryžių.

– O kaip tavo mama? Ji labai nusimins. Negali taip imti ir pabėgti!

– Turiu išsiaiškinti, kas nutiko. Man jau aštuoniolika ir turiu susitaupiusi pinigų bilietui. – Ji giliai įkvepia. – Negali manęs sulaikyti.

– O kaip tavo mokykla, kaip egzaminai?

– Galiu pasiimti knygas. – Žozefina atsidūsta. – Galiu kartinis ir ten.

Ji tvirtai laikosi savo, neleidžia Svazikei jos perkalbėti, ir ant-radienio rytą Svazikė sutinka nuvežti ją į stotį. Pliaupia lietus, į šalis švytuojantys automobilio valytuvai net cypia.

Žvelgdama į lietų Svazikė kalba:

– Nebūk tokia griežta savo mamai. Ji visada darė tai, kas, jos manymu, buvo geriausia tau.

Žozefina meta į ją deginamą žvilgsnį.

– Geriausia man?

– Taip, tau. Ji norėjo suteikti tau saugius ir laimingus namus. – Sukdama už kampo Svazikė perjungia pavarą. – Jai tai visada buvo svarbiausia.

Žozefina neatsako, tik žiūri į pakelėje augančius aukštus medžius, jų šakas, pasiduodančias stipriam vėjui, nuožmiai puolančiam gležnus jų pumpurus.

Sustojus prie stoties Žozefina suima durų rankenėlę, bet tada sudvejoja. Automobilyje ramu ir gera, nors vėjas ir lietus čaižo stogą bei langų stiklus, ir Žozefina čia jaučiasi saugi. Vos tik atidarys dureles, atsiduos gamtos stichijai ir viskas priklausys tik nuo jos pačios. Svazikė jai visada buvo tvirta uola; visada šalia, kai jos reikėdavo, pasiruošusi padėti ir patarti, bet taip pat ir griežta. Jei nepritardavo Žozefinai, taip ir pasakydavo. Niekada nesivargino kalbėti užuolankomis ar subtiliai. *Sąžininga*, ironiškai pagalvoja Žozefina. Anksčiau taip būtų apibūdinusi Svazikę, bet ne dabar. Tai priverčia ją susimąstyti, ar įmanoma gerai pažinti kitą žmogų. Nuo šiol ji visada spėlios, kokią dalelę savęs žmonės slepia nuo kitų akių. Ji dirsteli į Svazikės profilį, viena jos puselė nori apkabinti šią griežtą ir gerą moterį, tačiau kita pusė vis dar negali atsigauti po išdavystės ir patirtos nuoskaudos.

Rankomis suėmusi vairą Svazikė žvelgia į lietu priešais save.

– Aš jau praradau dukterį. – Jos balsas atrodo tolimas. – Neištvėrčiau, jei prarasčiau ir tave.

Bet aš nesu tavo dukra, – nori šaukti Žozefina. – *Aš nesu tavo mirusi dukra*. Tačiau negali jos taip užgauti.

– Atsiprašau, – nuoširdžiai sumurma ji.

Jai gaila jų visų, gaila to, kas niekada nebuvo pasakyta, istorijų, kurios nebuvo papasakotos. Tačiau dabar jai labiausiai norisi iš čia ištrūkti.

Giliai įkvėpusi ji suima rankenėlę ir atidaro duris.

– *Au revoir*.

Traukinio į Paryžių vagonė Žozefina sėdi viena. Nors ir jaučiasi sumišusi, džiaugiasi lėkdama greituoju traukiniu. Atsistojusi nuleidžia langą ir persisveria per jį. Vėjas užgniaužia kvapą, įsisuka į plaukus ir nubloškia juos atgal. Išsižiojusi gurkšniais ryja orą, nuo didelio greičio sparčiai plaka širdis. Pamačiusi priešais atitundantį kitą traukinį ji nori atitraukti galvą, bet persigalvoja. Drąsiai pasitinka siaubą. Tada žengia žingsnį nuo lango ir viskas nutyla. Atsisėda ant gumbuotos pliušo sėdynės, per sijoną jausdama kiekvieną spirale. Jai patinka šis buvimo niekur jausmas: nei ten, kur buvo anksčiau, nei ten, kur važiuoja. Tai atrodo saugi vieta, kurioje ji gali būti kuo tik panorėjusi.

Mama nori, kad ji būtų ta, kas nėra. Nori, kad ji universitete studijuotų inžineriją; nesupranta, kaip Žozefiną traukia raidės ir kalbos, kaip jai patinka dėlioti žodžius, kurti jais vaizdus, ieškoti ritmo frazėse, jomis sukelti emocijas. Žozefina juto, kad namie labai trūko žodžių, tarsi jie rinkdami dulkes slėptųsi už spintelių, po lovomis, stalčiuose. Apie gyvenimą Žozefina sužinojo tik iš knygų. Vos išmokusi skaityti ėmė jas ryte ryti: lovoje, pasislėpusi po antklode su žibintuvėliu po to, kai liepdavo išjungti šviesą, vasarą paplūdimyje, gulėdama ant pilvo, parėmusi smakrą delnais, vėjeliui žarstant smėlio kruopeles per puslapius. Iš jų ji sužinojo apie gyvenimą, meilę, drąsą ir bailumą. Žodžiai yra galia. Jie gali tave nublokšti į gelmes, gali pakylėti, per juos širdis gali sklaidyti aukštai danguje, gali pamilti. Arba neapkęsti. Ji mąsto apie du paprastus žodžius – Sebastianas Klainhausas, ir kaip jie privertė suvokti, kas ji tokia.

Po penkių valandų traukinys įvažiuoja į Monparnaso stotį. Tik išlipusią iš vagono Žozefiną pritrenkia triukšmas: pro šalį skubantys žmonės garsiai kalbasi, plyšauja garsiakalbiai, manevruoja traukiniai, aidi švilpukai. Visa laimė, perono gale ji pamato Izabelę.

– *Bonjour! Bonjour*, Žozefina. Pagaliau atvažiavai! – Izabelė pabučiuoja ją, tada žvilgteli į mažą lagaminėlį. – Kaip gerai, kad nepasiėmei daug daiktų, galėsime eiti pėsčiomis.

– *Bonjour, Tante* Izabele.

– Nevadink manęs teta, apsimeskime, kad esu tavo vyresnioji sesuo. Tetulė skamba nuobodžiai, o aš tik dešimčia metų už tave vyresnė. Esu tau kaip sesuo. Tau patinka džiazas?

Nuo Izabelės tauškėjimo Žozefinai svaigsta galva.

– Taip, ne, nežinau.

– Na, išsiaiškinsime šeštadienio vakarą. Eisime į džiazą klubą! Paryžius tau patiks! – Ji pasižiūri į Žozefinos sijoną. – Ir nusi-vesiu tave apsipirkti. Lepinsiu tave! Bet pirmiausia – priešpiečiai. Aš išbadėjusi.

Žozefina žvilgteli į savo sijoną ir nusimena išvydusi jį Izabelės akimis. Neskoningas. Tregastelyje vitrinoje ant manekenės jis atrodė prašmatniai, bet čia, Paryžiuje, su juo ji atrodo tikra kaimietė. Paryžietės grakščiai eina pro šalį su prigludusiais tiesiais sijonais, nepriekaištingai pasiūtais švarkeliais, elegantiškais aukštakulniais ir mažomis odinėmis rankinėmis, kabančiomis ant sulenktos rankos. Ji sklaidė naujausių madų žurnalus, bet nesitikėjo, kad visi iš tiesų taip vilkės. Ir štai ji čia, seginti senamadišką sijoną, rankose spaudžianti lagaminėlį; iš neįtikėjimo jau ėmė prakaituoti pažastys ir galvos oda.

Izabelė pastebi jos nerimą.

– Duokš man lagaminėlį.

Žozefina dėkinga ištiesia jį tetai. Joms žingsniuojant plačia gatve pro šalį pypčiodami zvimbia sportiniai automobiliai, kabrioletai, autobusai su atviru galu, kur keleiviai rūko atsirėmę į turėklus. Žozefina sukiojasi dairydamosi į aukštus pastatus, kal dintos geležies balkonus ir į ją stebeilijančius akmeninius veidus.

– Užeikime čia.

Izabelė netikėtai užsuka į kavinę ir netrukus jos jau sėdi tera-

soje prie mažo apvalaus staliuko. Žozefina priblokšta visų naujų garsų ir vaizdų.

Padavėjas atneša valgiaraštį ir Žozefina nustebusi žiūri į gausų patiekalų pasirinkimą.

– Dienos meniu atrodo puikiai, – sako Izabelė. – Pagrindinis patiekalas – *magret de canard**. Mėgsti antieną? *Oeuf mayonnaise*** užkandžiui ir *mousse au chocolat**** desertui.

– Taip, – atsako Žozefina, nors būtų norėjusi paragauti sraigių ir ėrienos.

– Ir *demi carafe***** raudonojo vyno. Maistas be vyno yra tik užkandis.

Izabelė nusijuokia ir greitai užsako padavėjui dar nespėjus nueiti.

Kai kurios praeivės trumpai pasikirpusios plaukus, kitos aukštai ant viršugalvio susisukusios kuodus. Žozefina su savo tankiais banguotais palaidais plaukais ir vėl pasijunta kaip kaimo prasčiokė.

– Erikas man davė pinigų, kad nusivesčiau tave apsipirkti, – tarsi atspėjusi jos mintis sako Izabelė. – Jis labai mielas. – Ji mirkteli. – Be galo džiaugiasi, kad atvažiavai. Matei jį vos du sykius, tiesa? Bet jis prisimena kelionę į Bretanę ir tave. Visada teiraujasi, kaip laikaisi. – Uždėjusi delną Žozefinai ant kelio Izabelė kalba toliau: – Labai nusiminėm dėl to, kad negalėjai atvykti į mūsų vestuves.

Žozefina bando nusišypsoti, bet lūpos nejuda. Nenori prisiminti, kaip jiedvi su mama liko Tregastelyje tuo metu, kai Izabelė bažnyčioje tuokėsi su Eriku. Aiškindama, kodėl jos negali nuvažiuoti į Paryžių, mama dangstėsi skurdu.

* Antienos krūtinėlė (*pranc.*).

** Kiaušinis su majonezu (*pranc.*).

*** Šokoladiniai putėsiai (*pranc.*).

**** Pusė grafino (*pranc.*).

*Žodžiai yra galia. Jie gali tave nublokšti į gelmes,
gali pakylėti, per juos širdis gali sklandyti aukštai danguje,
gali pamilti. Arba neapkęsti.*

© Florentia Buckingham

RUTH DRUART (Rut Druar) gimė Vaito saloje, Jungtinėje Karalystėje. Lesterio universitete baigusi psichologijos studijas, persikėlė į Paryžių, ten ėmė studijuoti pedagogiką. Šis miestas įkvėpė autorę parašyti debiutinį Lietuvos skaitytojų jau pamėgtą romaną „Kol Paryžius miegojo“ („Tyto alba“, 2022). „Paskutinės valandos Paryžiuje“ – antroji rašytojos knyga lietuvių kalba.

1963 metai, Bretanė. Aštuoniolikmetė Žozefina visą gyvenimą jautė ją gaubiančią paslaptį. Aptikusi mamos lagamine paslėptus dokumentus, mergina sužino tiek daug metų nutylėtą tiesą, kuri supurto visą jos pasaulį. Pasiryžusi išsiaiškinti, Žozefina iškeliauja į Paryžių, čia atranda pavojingos meilės istoriją ir išdavystę, visam laikui pakeitusią dviejų jaunų žmonių likimus.

1944 metai, Paryžius. Eliza Ševaljė žino, ką reikia mylėti... ir nekęsti. Jos sužadėtinį, jauną prancūzų karį, nužudė nacių kariuomenė. Negaledama susitaikyti su okupacija, moteris slapta prisideda prie pasipriešinimo judėjimo. Sebastianas Klainhausas – jaunas vokiečių kareivis, dirbantis vertėju Paryžiuje, nekenčiantis savo uniformos, beprasmio karo ir žmogaus, kuriuo tapo. Lemtingas apsilankymas knygyne pakeis jų dviejų gyvenimus amžiams. Tik ar jų meilė bus pajėgi išgyventi karą?

„Paskutinės valandos Paryžiuje“ – nepamirštama istorija apie meilę ir atleidimo galią. Stulbinamas Antrojo pasaulinio karo portretas ir širdį verianti laisvės kaina.

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt